

Eksters en vogelaars

Hugh P. Gallacher

Dat jagers gebeten zijn op Eksters, is algemeen bekend. Zij weten precies hoeveel Eksters er te veel zijn en maken er een sport van om door eksternesten heen te schieten. Hoe afkeurenswaardig ook, het jagersgedrag is in ieder geval voorspelbaar. Wat mij echter verbaast, is dat ook zoveel vogelaars meelopen in de anti-eksteroptocht. Zijn zij dan niet blij met de toename van de Ekster, die prachtige vogels met de wonderlijke blauwe, groene en purperen staalgans over de zwarte veren, de witte vlekken die bij ieder individu verschillend zijn voor wie ogen heeft om te zien, de eigenaardige getrapte staart, de typische peddelende vlucht?

Nooit tevreden

Nog geen halve eeuw geleden moest Jac. P. Thijsse over de Ekster schrijven: *'Die worden van jaar tot jaar zeldzamer en in sommige streken van ons land, met name om Amsterdam en hier en daar in de duinstreek, worden zij bijna niet meer gezien. Ik geloof wel dat iedereen het met mij zal betreuren als deze prachtige dieren eenmaal zouden verdwijnen. Toch is daar zeer veel kans op.'*¹⁾ Inmiddels is voor de Ekster het tij gekeerd. De soort heeft zijn areaal en mede daardoor zijn aantallen de laatste decennia flink kunnen uitbreiden. Ook in de duinstreek – ook om, en zelfs in, Amsterdam.

De reacties van vogelbeschermend Nederland op de voorspoed van de Ekster zijn echter gereserveerd. Er zijn geloof ik maar weinig vogelaars die er oprecht blij mee kunnen zijn. Nee, vogelaars volstaan met zuinigjes op te merken dat er nu wel weer héél erg veel Eksters komen. Of het niet een beetje minder kan. Wij lijken waarachtig Piggelmee wel, die iedere keer weer wat anders wenste en nooit tevreden was!

Aanmoedigingsprijzen

Waar komt die Piggelmee-reactie van ons vogelaars eigenlijk vandaan? Ik denk dat het te maken heeft met de gedachte dat wat algemeen is, niets bijzonders kan zijn. Die gedachte treft niet alleen de Ekster, maar ook bijvoorbeeld de Huismus, de Spreeuw, de Kokmeeuw. Die gewone soorten kennen wij zo langzamerhand wel. Wij letten er niet meer op. Wat is er nu nog voor interessants te melden over een mus? Thijsse wist het wel. Het voorjaarsspel van Huismussen beschreef hij als volgt: *'Maar als ze vriendelijk wil zijn, dan kan ze dat ook. De man kan zich mal genoeg aanstellen als hij zo met hangende vlerkes rondhuppelt, doch 't wijfje doet net zo gek. Ze loopt in een theatraal struikelpasje, laat ook haar vlerken slepen, zet flauwe ogen, door uit de hoeken het zogenaamde wenkvlies er over te trekken, en ziet soms scheel, doordat slechts één oog gesluisd wordt en 't andere listig bruin om een hoekje kijkt. Dan spert ze de bek open, gedraagt zich geheel als een hulpeloos, hongerig jong, en het mannetje is zo geestig, om daarop in te gaan en geeft haar heus wat te eten.'*²⁾ Wat Spreeuwen betreft, vind ik persoonlijk niets mooier dan de eerste spreeuwenzang in januari: het geluid klinkt nog zacht en bescheiden en draagt niet ver: alleen wie voorzichtig dichterbij

komt, mag meegenieten. Het spreeuwemannetje zit een beetje voor zichzelf weg te musiceren en het lijkt wel alsof hij helemaal op gaat in zijn eigen spreeuweplezier.

En voor een aandachtig beschouwer heeft ook een ordinaire Kokmeeuw heel wat opmerkelijks te bieden. Een vogel die in het water neerstrijkt bijvoorbeeld, neemt steevast, in één beweging met het neerkomen een slokje water. Altijd. En geen mens die weet waarom. Haast geen mens ook die het ziet. En toch doen alle Kokmeeuwen het, zonder mankeren.

Maar ik hoef toch waarachtig niet uit te leggen waarom Kokmeeuwen, Spreeuwen, Huismussen en Eksters allemachtig boeiende vogels zijn – leuk om naar te kijken, de moeite waard om te bestuderen?! Wij weten het wel, maar voelen toch te weinig aandrang om een vrije dag in tuin of plantsoen door te brengen om 'ordinaire' vogels te bekijken. Misschien ook vinden wij zoiets een beetje sullig. Vogeltijdschriften zouden echter de traditie van grote ornithologen, die heel

De eksterpredatie heeft wel invloed, maar op een andere wijze dan de publieke opinie wil.
Foto: Henk Harmsen.

* Dit is het tweede gedeelte van een apologie voor de Ekster. Het eerste deel, met als titel 'Eksters en jagers' verscheen in Het Vogeljaar 36 (4) 1988 : 152 – 155.

periode	aantal bezette nesten	aantal gepre- deerde nesten	predatie %	<i>Corvidae</i> predatie	<i>Corvidae</i> predatie %	bezettingsdagen <i>Corvidae</i> nesten	
						eieren	jongen
15-31 maart	8	5	62,5	—	—	10	—
april	69	26	37,6	21	30,4	195	60
mei	65	25	38,4	22	34,9	140	314
juni	71	23	32,3	15	21,1	124	180
juli	41	13	31,7	10	24,3	5	82
augustus	11	3	27,2	3	27,2	—	—
1-15 september	6	5	83,3	4	66,0	—	—

N.B. De predatie die gemeten is in de periode 1-15 september, betreft uitsluitend de Houtduif.
Bron: Vercauteren 1984.

Tabel 1. Evolutie van de predatie in functie van de tijd.

vaak gewone vogels bestuderen, kunnen herstellen door aanmoedigingsprijzen uit te loven voor artikelen over algemene soorten. Die artikelen moeten natuurlijk wel iets nieuws bevatten. Wat dit ten aanzien van de Ekster zou kunnen zijn, zal ik aan het eind van dit artikel noemen. Eerst nog een tweede opmerking over de Piggelmee-reactie.

De natuur als schouwburgzaal

Een tweede reden waarom vogelliefhebbers de Ekster zijn voorspoed misgunnen, is dat zij vrezen dat andere vogelsoorten zich zullen laten verdrukken. Zij zien de natuur als een schouwburgzaal. Van iedere rang is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar en tezamen vullen zij de gehele zaal. Indien de directie zou besluiten de logeplaatsen uit te breiden, dan kan het niet anders of het gaat ten koste van de stalletjes. En als het de stalletjes niet is, dan zal het parket moeten indikken. Neemt de Ekster toe, dan moet de Merel terugtreden. Of het Roodborstje.

Maar zo'n schouwburgzaal is de natuur helemaal niet! Als de natuur al een zaal is, dan één met flexibele opstelling. Waarin stoelen en tafels naar believen worden bijgeplaatst, weggehaald, verschoven. De natuur is niet statisch. Er is geen natuurlijk evenwicht. Kijk maar eens naar de reeks van cijfers die Kluyver over een periode van dertien jaar verzamelde van de broedvogelstand van vier mezensoorten (figuur 1).³⁾ Niet één broedseizoen is de stand van de vier mezen hetzelfde. Van evenwicht is hier totaal geen sprake — noch binnen een soort, noch tussen de vier soorten onderling.

Het geeft dus ook geen pas om te spreken van 'een normale stand'. Zo'n uitdrukking betekent gewoonweg niets. Er is geen normale stand van de Merel. Ook niet van de Ekster. Daarom kan er nooit een teveel van of een tekort aan Merels of Eksters zijn.

Wat natuurlijk wel kan, is dat er te veel of te weinig vogels van een bepaalde soort zijn na a r d e s m a a k v a n d e m e n s. Ik persoonlijk kan geen genoeg krijgen van Spreeuwen. Een ander haat die brutale rakkers misschien en ziet liever Roodborstjes. Of Blauwborstjes. De vraag is nu: moeten wij de natuur inrichten naar onze smaak?

Natuur beheren is kiezen

Tot op zekere hoogte doen wij dat nu al. Als wij de natuur haar gang laten gaan, groeit de heide langzaam maar zeker dicht met struiken en bomen en verdwijnt. Dat willen wij niet. Wij houden van het wijde vergezicht, van de paarse kleur in augustus en van piepers, spechten, Klapeksters en het laatste Korhoen, en daarom houden wij de hei open. En als wij de natuur haar gang laten gaan, wordt het eiland Griend een prooi van de golven. Maar wij vinden Grote Sterns leuk en daarom leggen wij er een dam omheen.

Aan ieder natuur- en bosgebied in Nederland ligt een bepaalde beheersvisie ten grondslag. Die visie kan expliciet worden nagestreefd dan wel impliciet worden gehanteerd, hij is er in ieder geval. Hij is ook nodig, want er moet altijd een keuze worden gedaan tussen verschillende mogelijke beheersmaatregelen. En niet kiezen, is ook kiezen.

Heel wat natuurbeheerders kiezen tegenwoordig voor een beheer dat gericht is op het herstel van natuurlijke regulatiemechanismen. Dat betekent onder andere: grazen in plaats van maaien, vertragen in plaats van kappen, opvreten in plaats van doodschieten. Een aangezien grazen, vertragen en opvreten vakwerk is, kan het beter gedaan worden door hoefdieren en predatoren dan door mensen.

Deze keuzen hebben echter betrekking op de grote lijnen. Hoe een gebied er 'en détail' uit gaat zien, moeten wij mensen niet willen bediscussieren. Het idee van het herstel van natuurlijke regulatiemechanismen houdt nu juist in, dat de natuur zelf tot invulling komt van wat de mens in hoofdlijnen heeft vastgelegd. Aldus ontstaat een goed samenspel tussen de keuzen die wij maken en de verrassende uitkomsten die de natuur ons biedt.

Blij met Eksters

Eén van die 'verrassende' uitkomsten kan zijn een toename van predatoren en aaseters. Met name deze dieren zijn lange tijd door de mens gezien als concurrenten of, minder diplomatiek uitgedrukt, als een rooftuig. Bijna een eeuw volksoepvoeding resulteert in meer begrip voor de ecologische functie van predatoren en aaseters. Veel mensen zijn dus blij met het herstel van de stand van de Havik, met de areaaluitbreiding van

de Vos, met de herintroductie van de Raaf. Wij moesten net zo blij zijn met de toename van de Spreeuw, de Kokmeeuw, de Ekster!

In de Middeleeuwse steden was de Rode Wouw een veel geziene aaseter. Shakespeare noemde Londen de 'city of crows and kites'. Een bezoeker schreef: 'Nergens heb ik zoveel wouwen gezien als op Londen Bridge. De bewoners van Londen zeggen dat ze de straten vrij houden van afval. Zij zijn zo tam dat ze vaak het brood met boter besmeerd uit handen van de kinderen nemen.'⁴⁾ De Middeleeuwse Rode Wouwen van vandaag zijn de Spreeuwen, Kokmeeuwen en Eksters. Tegenwoordig samen met Huismussen, Merels, Gierzwaluwen, Koolmezen, Wilde Eenden, Blauwe Reigers en Futen behoren zij tot de tien soorten die de mens het meest nabij zijn gekomen. Dit tiental fungeert als ambassadeur voor alle andere vogels en moet als zodanig in ere worden gehouden.

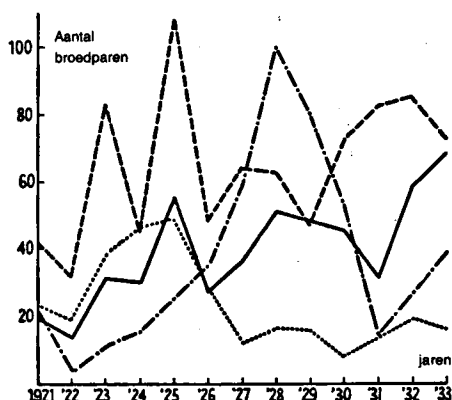
Eksters in beklagdenbank

De vraag of de Ekster door zijn onstuimige toename een bedreiging is gaan vormen voor andere vogels, is echter nog niet afdoende beantwoord. En zo lang de Ekster in de beklagdenbank zit, is het voor ons niet goed mogelijk om onbekommerd van zijn schoonheid en gedrag te genieten.

Een aantal jaren geleden kwamen Texelse vogelwachters met klachten over de rol van Eksters bij de achteruitgang van met name Kievit en Tureluur in natuurreservaat De Geul. Het aantal broedvogels van genoemde soorten was sterk afgenomen en het was de Ekster, eventueel samen met de Zilvermeeuw, die hiervoor verantwoordelijk werd gesteld. De vogelwachters wilden dat de Ekster werd bestreden. Het Rijksinstituut voor Natuurbeheer heeft in het broedseizoen 1978 ter plekke onderzoek gedaan en concludeerde dat bij de versterking van kievitnesten de Ekster geen belangrijke rol speelt. In bepaalde gedeelten van De Geul werd wel waargenomen dat Eksters tureluurnesten predeerden. Of dit ook betekent dat de aantallen Tureluurs hierdoor nadelig beïnvloed worden, kan door het onderzoek niet worden bevestigd: 'Het was echter wel duidelijk dat het aantalsverloop van Kievit en Tureluur in De Geul volstrekt niet verschilde van dat in de overige reservaten van Staatsbosbeheer op Texel, terwijl de predatiedruk op de nesten van deze soort in De Geul aantoonbaar hoger was dan elders.'⁵⁾ De onderzoekers stellen dan ook vast dat 'kennelijk andere factoren dan predatie verantwoordelijk (zijn) voor de achteruitgang van deze soorten in De Geul.'⁶⁾ En zo gaat het iedere keer wanneer de werkelijke invloed van de Ekster op de stand van andere vogelsoorten wordt bestudeerd: het feit dat predatie optreedt, wordt bevestigd (wordt trouwens ook door niemand ontkend), maar dat de predatie nadelig is voor de stand van de gepredeerde soorten, kan niet worden aangetoond.

Functie van predatie

Toch geloof ik dat de eksterpredatie wel invloed heeft, maar op een andere manier dan de publieke opinie wil. Uit een onderzoek dat tussen

Figuur 1. Aantal broedparen van Koolmees (---), Kuifmees (.....), Pimpelmees (—) en Zwarte Mees (-.-.-) in Hoenderloo (naar Kluyver 1951).

1979 en 1981 in België is gehouden, blijkt dat de predatie op eieren vooral plaatsvindt in het begin van de broedperiode (zie tabel 1).⁷⁾ Drie factoren zijn voor die verschuivende invloed verantwoordelijk: (1) het feit dat in het begin van de broedperiode de broedende vogels nog frequent hun legsel verlaten en niet 'nestvast' zijn; (2) het feit dat de vegetatie vroeg in het broedseizoen minder dicht is, zodat Eksters gemakkelijker hun doel kunnen vinden; (3) het feit dat van ongeveer de derde week van april de eksterjongen uitkomen en derhalve de eiwitbehoefte stijgt. Maar naast o r z a k e n heeft vogelgedrag ook functies – dat wordt in de discussies wel eens over het hoofd gezien. De functie van vroege nestpredatie is dat de gedupeerde vogels gedwongen worden een tweede broedpoging te ondernemen, op een moment dat het broedseizoen daarvoor nog de tijd biedt. Uit tal van waarnemingen blijkt dat vogels leren van ongunstige ervaringen. Aangenomen mag dan ook worden dat het tweede nest op een veiliger plek zal worden aangebracht. Zodoende worden onvoorzichtige Houtduiven, Merels, Zanglijsters, Staartmezen, Waterhoentjes, Vinken, Kneutjes en Geelgorzen (om enkele veelgeplaaagde soorten te noemen) door de Ekster 'geholpen' om beter beveiligde nesten te bouwen. In 1979 schreef Jaap Taapken 'De Ekster zorgt ervoor dat andere vogelsoorten hun nesten goed moeten verbergen en daardoor beschermd houden. Individuen die hun nest open en bloot bouwen zijn gedegenerieerd omdat ze onder de bescherming van de mens voort kunnen blijven leven. De Eksters selecteren deze vogels zodat alleen de individuen die hun nesten goed verstoppt bouwen een kans hebben om hun geslacht te doen voortbestaan. Mogelijk houden zowel de Ekster als de Vlaamse Gaai de degeneratie aardig in toom'.⁸⁾ De vergelijking met de Lepelaar en de Vos dringt zich op: overal ter wereld broedt de Lepelaar in bomen – behalve in Nederland, waar hij niets te vrezen had van grondpredatoren. Tot voor enkele jaren. Toen drong de Vos door tot in West-Nederland en wist de kolonies in het Zwanenwater en het Naardermeer te bereiken. De Vossen hieven hier een

Velen zien de natuur als een schouwburgzaal.

Foto: Frits van Daalen.

zwarte tol, met als gevolg dat de Lepelaars uitwaken naar vochtiger plekken, en uiteindelijk hun heenkomen zochten op Texel en in de Oostvaardersplassen. Ook dat is wat ik zoëven bedoelde met verrassende ontwikkelingen in de natuur: de gedachte dat Lepelaars tot het einde der tijden grondnesten in het Zwanenwater zullen kunnen blijven maken, getuigt van een combinatie van conservatisme en naïviteit die men bij doorgewinterde natuurbeheerders niet voor mogelijk houdt. En toch zijn er die het aloude geweer ter hand nemen en proberen al schietend de klok terug te zetten.

Wederzijdse aanpassing

Ook in onze tuinen, parken en overal elders waar de Ekster zich recentelijk heeft gevestigd, zal niet alles bij het oude kunnen blijven. Merels die nu in hun argeloosheid achter iedere bezem een nest maken, aangemoedigd door mensen die hun tuin voor een paradijs houden, komen van een koude kermis thuis en beginnen in de gaten te krijgen dat ze er beter aan doen (net als de wilde bosmerels die zij eens waren) hun nest met overleg en list aan te brengen op een plaats waar zij veilig zijn voor belagers. Ik verwacht dan ook dat binnen afzienbare tijd de Merels, duiven, Vinken en mezen hun oorspronkelijke behendig-

heid terug hebben gevonden en met Eksters zullen weten te leven.

Het lijkt mij heel boeiend om dit proces van wederzijdse aanpassing te bestuderen. Vogelliefhebbers die hier aardigheid in hebben, zouden systematisch waarnemingen kunnen doen aan het gedrag van Eksters en andere zangvogels. Met name de interacties tussen de beide 'partijen' dienen beschreven te worden: hoe reageren vogels op de nabijheid van Eksters? Reageren zij 's winters anders dan in het voorjaar? En hoe is hun gedrag als zij eieren of jongen hebben? Ga beslist niet zelf op zoek naar nesten, want Eksters zijn heel goed in staat tot spoorzoeken (volgens mij is dit trouwens de reden waarom zoveel nesten in tuinen gepredeerd worden). Ook is het heel belangrijk om te beschikken over cijferreeksen van broedparen (Eksters en andere zangvogels) over een periode van tien jaar of langer. Voor vogelwachten of individuele vogelaars met vasthoudendheid is hier veel werk aan de winkel. Met name voor tuinen en plantsoenen ontbreken zulke reeksen, terwijl uit dit 'milieu' juist veel klachten van goedwillende vogelliefhebbers opklinken.

De ecologie van onze achtertuinten is voor het natuurbehoud in Nederland minstens zo belangrijk als die van de Waddenzee.

■ Dr. H.P. Gallacher, Akkerdistel 18, 7422 MA Deventer.

Noten

1. Thijssen, J.P. (1942): Het Vogeljaar. Laren, bladzijde 44.
2. Ibid, bladzijde 13
3. Kluyver, H.N. (1951): The Population Ecology of the Great Tit, *Parus m. major* L. *Ardea* 39" 1-135.
4. Fisher, J. (1949): Natural History of the Kite. London, bladzijde 4.
5. Crul, R. & W. van Kraaij (1978): Onderzoek naar de rol van de ekster bij het leeghalen van vogelnesten in het natuurreservaat De Geul op Texel, Rijksinstituut voor Natuurbeheer Arnhem, bladzijde 33.
6. Ibid, bladzijde 33.
7. Vercauteren, P. (1984): Onderzoek naar predatie bij vrijstaande nesten. *De Giervalk* 74 : 327-360.
8. Taapken, J. (1979): 19. Ekster. Vogelkalender 1980, Bennekom.